

VJERA I ZNANOST

Odgovor na jedan tekst časopisa »Naše teme«

U časopisu »Naše teme« (juni 1967, Zagreb), u rubrici »Informacije«, objelodanjen je osvrt na časopis »Crkva u svijetu«. U tom osvrtu govori se i o mojim člancima objelodanjenim u »Crkvi u svijetu«. Između ostalog govori pisac članka (I. M.) o mom prilogu »Suvremeni kršćanin u viziji Teilharda de Chardina«.¹ — Mислеći na Chardina kako sam ga ja u spomenutom prilogu navodno prikazao, pisac osvrta govori:

»Za njega se kaže da spaja u jedno Krista, Darwina i Marxa, da rješava sukob između vjere i novih naučnih otkrića. Dok je za jedne čovjek bez vjere za druge je moderni tip katoličkog učenjaka, a u biti radi se o čovjeku koji je bio razapet između svoje vjere i svoje naučne spoznaje svijeta. To dvoje on je htio da pomiri u sebi, a kako je to tragedija svakog intelektualca vjernika to je i Teilhard de Chardin došao u nerješiv sukob sa svojim uvjerenjem i sa svojim naučnim dostignućima. Kako je sam htio da tu svoju životnu dilemu riješi nemogućom penetracijom jednog i drugog, to je i došlo do toga da neki u njemu vide materijalistu a neki dubokog vjernika...« (potertao A. K.)²

Iz takve formulacije mog pisanja o Chardinu, posebno iz potertanih mjesta, dobiva se dojam kao da i ja, slično piscu gornjeg osvrta na moj članak, mislim da je vjera nespojiva sa znanošću. Zbog toga sam prisiljen, ne želeći ulaziti ni u kakve polemike, nego u duhu smirenog dijaloga — dati svoj odgovor na citirani tekst.

Ja sam profesor filozofije na jednoj visokoj bogoslovskoj školi, — i sigurno to ne bih bio kad bih držao da su znanost i vjera međusobno nespojive u smislu da jedna drugoj proturječe. To — kako konkretnije shvaćam sami odnos neproturječnosti između znanosti i vjere da se lako razabratu posebno iz moje »Teodiceje« (Split 1965) i »Noetike« (Split 1966) i brojnih članaka objelodanjenih u »Bogoslovskoj smotri« i u »Crkvi u svijetu«; posebno spominjem članak »Nenužnost svijeta i razumsko argumentiranje o Božjoj opstojnosti«.³

¹ Crkva u svijetu, Split 1966. br. 3, str. 31—46 i br. 4, str. 21—32.

² Naše teme, Zagreb, juni 1967, str. 1158—1164.

³ Crkva u svijetu, Split 1967, br. 2, str. 44—64.

Mislim da se iz svih tih radova da razabrati to kako znanost, točnije — prirodoslovne znanosti, i vjera, makar raspravljaju o različitim objektima: o »prirodi« i »Bogu«, ipak nisu u proturječnosti. Znanost i vjera, kao dva ogranka rijeke, upućuju na isti izvor, — prva: na Boga kao osmišljavatelja prirodnih procesa, druga: na Boga kao zadnju svrhu u naše opstojnosti; prva — na Boga kao onoga koji uvjetuje prirodnu »pojavnost«, druga — na Boga kao onoga koji »jest« u punini svog bitka; znanost — na Boga koji se nalazi ispod površinskih slojeva iskustveno pristupačne stvarnosti, i vjera — na Boga koji je uvijek praćen jednim načelnim »još dublje« od svega predodžbeno dohvatnog svijeta same i izdvojene znanosti.

U takvoj koncepciji Boga, koja nipošto nije moja originalna jer je — u drukčijim i različitim varijantama i formulacijama — prihvaćaju i ostali teistički orijentirani mislioci, znanost i vjera nisu nikada u kontradikciji, nego su one u međusobnom dopunjaju i osvjetljivanju, da tako rečem — kao dno i površina oceana, gdje ronilačko otkrivanje površinskih slojeva nikada ne demantira realnost samog dna, ili u teodicejskom žargonu: gdje »uvjetovana« pojavnost prirode nikada ne demantira opstojnost svog »uvjetovatelja«. Bez »dna« nema ni »površine«; bez »uvjetovatelja« nema ni »uvjetovanog«; — bez »Vječnog uma« o kojem govori vjera nema ni pojavno »vremenske razumnosti« zakona o kojima govori znanost. Međusobno dopunjavanje i osvjetljivanje znanosti i vjere sastoji se ovdje u tome da usavršavanje znanstvene »slike o svijetu« u načelu uvijek omogućava sve bolje ilustriranje, i to isključivo »ilustriranje«, vjerskog »nazora na svijet«, kao što je to i kod ronilačkog poniranja u sve veće dubine oceana, makar i nikada ne došli samim ronilačkim spravama do najdubljeg dna. S druge strane, vjerski nazor na svijet utkiva samog »Uvjetovatelja« u pojavno znanstvenu sliku u svijetu; utkiva ga kao Stvoritelja i Zakonodavca, čime se npr. stvara mentalitet koji je oprečan tendencijama tiranije tehnike i samovolje jačega, te čime se u načelu i omogućava postojanje same znanosti, jer — kad ne bi bilo onoga tko je sastavio zagonetku što je rješava znanost u svojim slikama o svijetu tada ne bi bilo ni same zagonetke ni znanosti koja ju rješava.

Meni se čini da učenjak i svećenik Teilhard de Chardin ništa osobito ne bi imao prigovoriti takvom postavljanju stvari, a u potvrdu tome navodim činjenicu koju sam u svom članku o Chardinu izrazio riječima: »Teilhard svjesno ostaje na nivou pojavnosti, kako je zapaža znanost s jedne, i koja — s druge strane — ne isključuje dublju, metafizičku temeljenost po kriterijima teologije«. ⁴

Ne moramo međutim ostati kod samih svećenika koji su se bavili problemom usklađivanja znanosti i vjere, jer može se i nehotimično potkrastiti utisak »Cicero pro domo«: oni ne mogu drukčije govoriti. Stoga neka o samoj stvari progovore i drugi.

U »sintropijskom« značaju prirodnih pojava, tj. ukoliko te pojave karakterizira težnja k sredejoj sve većoj različnosti u živim bićima, što se protivi zakonu entropije, — gleda talijanski matematičar Luigi Fantappiè direktno intervenciju Boga kao osmišljavatelja uzročno povezanih procesa u prirodi: Bog je onaj koji u homogeni kaos entropije unosi heterogenu sredejnost sintropije.

Einsteinov nasljednik u Francuskoj akademiji znanosti — Francesco Severi, oslonom na načelni »relativizam znanosti«, govori o tome kako nas znanost svojim progresivnim usavršavanjem u načelu sve više približava onom »Apsolutnom« koje uvjetuje sami »relativizam« znanosti. Tako nas znanost u etapama i indirektno vodi Bogu Objave kao samoj apsolutnoj Istini. ⁵

Eminentni suvremeni fizičar Weizsäcker govori izričito: »Istina koju njeguje vjera po mom je uvjerenju jedina istina koja je veća od istine znanosti, na kojoj počiva atomsko doba... Istina što ju je othranila kršćanska Crkva

⁴ Crkva u svijetu, Split 1966, br. 4, str. 28—29.

⁵ Severi, Dalla scienza alla fede, Assisi 1959, str. 311—316 i 357—371.

prodire dublje nego suvremena racionalnost...⁶ — Racionalnosti je pristupačan uglavnom pojavni svijet, vjeri je dohvaatan također Bog kao Uvjetovatelj pojavnog svijeta.

Najglasovitiji fizičar ovoga vijeka, Einstein, govori: »Moja religija sastoji se u smjernom poštovanju jednog beskonačnog duhovnog Bića više prirode koje sebe otkriva samo u malim pojedinostima što ih mi svojim slabim i nedovoljnim osjetilima možemo predočiti.«⁷

Poznati raketni stručnjak Wernher von Braun raspravljao je u jednom govoru preko sjevernonjemačkog radija o tome kako je odnos između vjere i znanosti još uvijek pun međusobnih nesporazuma, mada se danas može govoriti barem o »prijateljskoj koegzistenciji« (friedlichen Nebeneinander) vjere i znanosti. U vezi s takvim stanjem rekao je međutim on sam: »Po mojem uvjerenju ta je situacija skrajnje nezadovoljavajuća. Ja promatram Stvoritelja i njegova stvorenja kao jedinku. Za mene su znanost i religija jednake dvama prozorima na kući, kroz koje gledamo vani na zbiljnost Stvoritelja i na granice koje se očituju u njegovim stvorenjima.«⁸

Protiv takvog pozivanja na neke auktoritete moglo bi se objicirati pozivom na druge auktoritete koji su protivnog mišljenja. Da ilustriram tu metodičku dvosjeklost, spomenut ću polemiku između dva nobelovca — Charlesa Townusa, profesora na sveučilištu u Massachusetts, i ruskog akademika Prohorova. Polemiku je objelodanio sovjetski list »Literaturnaja gazeta«, i u skraćenom obliku donosi je »NIN«.⁹ — Charles Townus smatra da će se religija i znanost jedanput spojiti u jedinstvenu duhovnu disciplinu. On drži da je cilj znanosti to da shvati poredak stvari koje vidimo oko sebe, dok je cilj religije samo saznanje smisla onosti prirode i načina na koji smo povezani s najvišom silom koja uvjetuje tu smisaonost i koju zovemo Bogom. — Protivno tome, akademik Prohorov smatra da je znanost u proturječnosti s religijom, te da je »smisaonost« kategorija koju je stvorila ljudska svijest. Dopusiti smisaonost koja prethodi ljudskoj svijesti značilo bi vjerovati u nešto natprirodno, a to Prohorov ne može. Ne može! Da li iz objektivno znanstvenih, ili više iz subjektivnih razloga, kao što su: odgoj, sredina, mentalitet u kojem je odrastao, i slično? Meni se čini — više iz subjektivnih razloga, jer objektivna znanost kao takva nigdje nije otkrila to da je »smisaonost« samo tvorba ljudske svijesti, a ne ujedno činjenica koju ljudska svijest otkriva. Čovjek naime nastupa sa svojim razumom kao »otkrivaatelj«, a ne kao proizvođač smisaonosti u prirodi. Objektivna znanost samo registrira zakone po kojima se odvijaju pojavni procesi u prirodi, ona ne proizvodi te zakone, samo ih ponegdje primjenjuje u svojim tehničkim dostignućima. Objektivna znanost rješava »skrivačicu« pojavne zakonitosti iza koje stoji Netko koji je »skrivačicu« sastavio, bez obzira na to koliko je oblikā sakrivenog smisla u skrivačicu prirodnih pojava postavio.

Pojavni procesi u prirodi kao »ono konačno od sada i uvijek upućuju na ono apsolutno kao svoj temelj«¹⁰ — govori suvremeni katolički teolog Karl Rahner, ali i među nosiocima znanstveno-tehničkog mišljenja u Rusiji zapaža se tendencija prema pogledima koji više nisu samo naturalistički obojeni. Tu je tendenciju pred neko vrijeme karakterizirala »Komsomolskaja pravda« riječima jednog mladog fizičara o Bogu: »To je Duh koji nije ni vidljiv ni osjetan, intelekt koji upravlja svim procesima u svijetu... Bog jest Informacija (Objašnjenje) koja je različita od svih signala i koja postoji sama u sebi. Putovi tog intelekta čovjeku su nepoznatiji.«¹¹

⁶ Cit. prema listu »Družina«, Ljubljana 1966, br. 15, str. 207.

⁷ Barnett, Einstein und das Universum, Frankfurt a. M., str. 134; predgovor knjizi napisao sâm Einstein.

⁸ List »Christ in der Gegenwart«, 27. August 1967, Herder Verlag, str. 274.

⁹ List »NIN«, Beograd, 3. IX 1967, str. 17.

¹⁰ Rahner-Vorglimmer, Kleines theologisches Wörterbuch, Herder-Verlag, str. 20.

¹¹ List »Herder Korrespondenz-Orbis catholicus«, Mai 1967, str. 216 s.

Još nešto u vezi sa shvaćanjima oko Teilharda de Chardina. U moskovskoj izdavačkoj kući, pri kraju 1965, pojavio se prijevod Chardinove knjige »Le phénomène humain« s predgovorom Rogera Garaudyja koji u »ljudskom optimizmu« Chardinova djela vidi osobito važnu komponentu za dijalog između marksizma i katolicizma. Kratko vrijeme poslije pojave tog prijevoda objavio je mađarski marksistički filozof Z. Tordaj članak s naslovom »Filozofija Teilharda de Chardina i sadašnja ideološka borba«; objavio ga je u drugom svesku zbirke »Pitanja znanstvenog ateizma« (Moskva 1966) u izdanju Akademije društvenih nauka pri CK—SSSR. Tordaj se zalaže za proširenje dijaloga s kršćanstvom, jer — kaže on — »taj razgovor nam je potreban u interesu socijalizma«. ¹² Tordaj smatra da upravo teilhardizam predstavlja »jednu ne baš bezuspješnu formu ideološke borbe« ¹³ u tom dijalogu, ukoliko po njegovu uvjerenju teilhardizam označava »jedan određen stadij i rezultat procesa raspadanja teologije.« ¹⁴ — Tako misli o Chardinovu učenju filozof Tordaj. Mnogi katolički mislioci, uza sve nesporazume oko Chardina, ne misle tako o njegovu učenju, što se jasno vidi iz podataka navedenih u mom članku o Chardinu. Međutim, kako bilo da bilo, službena se Crkva danas zalaže za dijalog sa svim načinima mišljenja. Ona se zalaže također za dijalog s marksizmom, jer zna da, uza sve što dijeli marksiste od katolika, ima puno toga u marksističkom učenju što i katolik treba da prihvati, zalažući se i mišlju i djelom po svojoj savjesti za sve ono što je istinito, pošteno i dobro u uvjetima ljudskim — kako suvremenu društvenu situaciju označavaju crkveni dokumenti Drugog vatikanskog koncila i enciklike posljednjih papa.

Oslonom na takve službene crkvene dokumente završavam ovaj svoj odgovor konstatacijom:

Danas Crkva želi da također marksistički mislioci, u kontekstima dijaloziranja, uvide sve ono što je »istinito, pošteno i dobro« u učenju i djelovanju Crkve. Iz toga će samo po sebi slijediti međusobno povjerenje i suradnja za dobro ljudskog roda, gdje će u ozračju mentaliteta otvaranja onih stranica životne knjige koje nas spajaju polako nestajati nesporazumi, neprijateljstva, svade, međusobna optuživanja, te sve više uočljivim postajati ono »istinito, pošteno i dobro« što nas u nastojanjima za dobrobit čovječanstva spaja. — Samo to je najdublji smisao svih mojih članaka na koje se osvrće I. M. u časopisu »Nase teme«.

Ante Kusić

¹², ¹³, ¹⁴ List »Herder Korrespondenz-Orbis catholicus«, Mai 1967, str. 215.